

Memuaarid leksikoni kestas

Peeter Raidla. Ajakirjanduse kuldaja saurus. Lehekülgi kirjutamata päeva- raamatust. Tallinn: Hea Lugu, 2022. 366 lk.

Algus peletab eemale: üheksa lehekülge ohvrinarratiivi. Ebaõiglane kohtuotsus, Vana Tallinna šokolaadibatoonist välja puhutud promillid ja katuselõhkumine. Selle peale infarkt, stentimine ja intensiivravi. Siiski on ka toredaid hetki, kus läbi murrab ajakirjaniku loomuomane uudishimu. Näiteks proovib infarkti saanud Raidla järele, mida näitavad intensiivravi andurid, kui patsient hinge kinni hoiab.

Edasi läheb lõbusamalt. Raidla ei tee paljude memuaristide tavalist viga, et unustab end lapsepõlve ja kujunemisaastaid meenutama koos lubadusega teises köites nende seikadeni jõuda, mille pärast kirjutamine õieti ette sai võetud. Aga teist köidet ei tule. Raamatu pealkiri lubab „ajakirjanduse kuldajastu saurust” ja hospitaalsest sissejuhatuses hüppabki autor aas- tasse 1981: ta on 26-aastane, töötab Eesti

kompartei keskkomitee üldosakonnas tõl- gina ja saab ettepaneku asuda tööle Eesti Telegraafiagentuuri ehk ETA-sse.

Peeter Raidlal (snd 1955) on, mida meenutada. 40 aasta jooksul on ta tõlgi, ajakirjaniku, juhi ja omanikuna tegutse- nud vähemalt paarikümnes ajakirjandus- väljaandes ning kirjutanud kümme raa- matut. Teos käibki läbi kogu autori aja- kirjandusliku teekonna, mille algus oli nõukogudeaegses ETA-s ja perestroika- aegses päevalehes Rahva Hää. Ta tegi kümne aasta jooksul tükati kaasa eesti kollase ajakirjanduse taassünni ja küpse- mise, kirjutades esimeses uue aja kõmu- lehes Nelli Teataja ning töötades labase- võitu Postis, hiljem juba „kvaliteettabloi- dis” Sõnumileht ja lihvitud-kollases SL Õhtulehes. Ta oli esimese nõukogude- järgse erapäevalehe Hommikuleht üks asutajaid ja omanikke ning esimene juht. Hommikulehe väljaandjana oli ta osaline Rahva Hääle konfliktirohkes erastamises, kus kohtuprotsessid kestsid veel aastaid pärast seda, kui leht ise oli saanud osaks Eesti Päevalehest. Ta töötas kolme puhku ja kokku kümme aastat majanduslehes Äripäev: segasel ja märgilisel 1992. aastal, kiire kasvu ja börsikriisi ajal 1996–1998

ning 2000. aastatel, kui Äripäev oli kujundatud multifunktsionaalseks meediakontserniks. Ta peatoimetab kolme ajalehte – 40 päeva Äripäeva, viis aastat Pärnu Postimeest ja viis aastat Maa Elu –, lisaks paari-kolme lühiealist ajakirja. Ta on seestpoolt näinud kolme suurt pressikontserni ja lisaks Oliver Kruuda „rahapõletusahju” Kalev Meediat. Ta on avaldanud vist tuhandeid majanduslugusid, mille krooniks Eesti ihaldatuim ajakirjandusauhind, uuriva ajakirjanduse Bonniereri preemia 2006. aastal ja kaks nominatsiooni (1997, 2001). Jne.

Kokkuvõttes koorub raamatust välja vastuokklik hing. Ühest küljest on Raidla rahutu algataja, kes liigub kiiresti edasi üha uutele jahimaadele. Teisest küljest on ta ülima süvenemisvõimega järjekindel üksik hunt, kes istunud sadu tunde äriregistri teenindussaalides ja arhiivides, filtreerides sealt infot oma majanduslugude jaoks. Juba 14 aastat on ta kogunud kõikkõimalikku majandusinfot ja teeb seda praegugi. Tulemuseks pooleliolev ühemehevõrguleksikon „Eesti majanduslugu. Eesti majandus-, poliitika- ja ühiskonnaelu leksikon: aastast 1917 tänapäevani”.¹ Tundub, et Eesti majandusloo uurimine ja talletamine on Raidla kirk, suurem kirk kui ajakirjandus. Ajakirjandus on vaid vahend.

Raidla ütleb, et „igäihel on õigus oma mälestused kirja panna [---] Just nii, nagu tema seda õigeks peab” (lk 22), ja tema kirjutamisstrateegia võtme annab lause raamatu teises lõigus (lk 13): „Minu kui elupõlise majandusajakirjaniku jaoks on alati olnud äärmiselt oluline, et kirjutatust kõik ühtemoodi ja üheselt mõistetavalt aru saaksid.” Nii koosnevad ta memuaarid kompaktsetest ülevaadetest, igäihel lõpus rasvane must lõpikruut nagu ajakirjades kombeks. Raidla toob välja olulised faktid, annab toimunust tiheda ja napi kokku-

võtte. Keel on sirge ja asine: ei metafoore, sõnamänge ega huumorit. Vahel lisab mõne olemusliku detaili olustiku iseloomustamiseks, aga ei kuluta ruumi stseenide väljamaalimisele (ehk reportaažile) ega laiemale ajakirjanduslikule taustale. Ka otsene kõne puudub, Raidla ei tsiteeri ei enda ega kellegi teise omal ajal lausunud sõnu. (Tema täpsusetaotlust arvestades tundub see ka loogiline lahendus.) Olulisel kohal on rahasummad, aastaarvud jm numbrid. Lugude lõpetuseks toob autor „lihtsalt ajaloo huvides” välja, millal meenutatud firma või tegelane otsa leidis või mis on sellest/temast praeguseks saanud. Kõik lood on lühikesed (1–10 lehekülge), täpselt pealkirjastatud ning jagatud rubriikidesse, mis sildistatud töökoha ja -ajaga: ETA 1982–1989, Rahva Hääl 1989–1992, lisaotsad 1988–1991, Äripäev 1992 jne kuni pensionäri vabakutselise põlvni 2019–2022. See on justkui temaatiliselt-kronoloogiliselt süstematiseeritud lugude kaleidoskoop.

Vägisi tikub pähe žanriline analoogia: Raidla memuaarid meenutavad kõige enam leksikoniartikleid ja osalt ka klassikalisi kõvu uudiseid – need on neutraalsed, märksõnastatud, tihedad, loetlevad. Ta markeerib algused, lõpud ja pöördetpunktid, vahepealne rutiinsus jääb pigem vahele. Ta ei analüüsi. Hinnangud ja emotsioonid hoiab ta enamasti enda teada, harva kohtab selliseid fraase nagu „mind hämmastab” (lk 200) või „on siiani tuline kahju” (lk 271). See ei tähenda, et Raidla memuaarid on hinnangutevabad. Nii nagu uudistes, kooruvad ka siin hinnangud välja faktide valikust (nt Enno Tammeri tööstiil Eesti Päevalehes), samuti mõne detaili sapisest sissetorkamisest (nt kuidas Sõnumilehe värske peatoimetaja Urmo Soonvald saabus koos Toomas Leitoga Raidla maakoju ja pani tööasjade arutamise asemel rõhku tordile, pasteedile jm heale-paremale).

¹ Vt <http://www.eestimajandus.ee>

Kui nimeregistri leheküljenumbrite hulgas näpuga järke ajada, siis konkurentsitult kõige rohkem on juttu Enno Tammerist. Talle järgnevad enam-vähem ühel joonel kaks mõjukat ja pikaajalist juhti – Toomas Leito ja Hans H. Luik – ning Andi Raudberg (kes oli Äripäeva ja Hommikulehe alguse juures). Mõnikord aga ei saagi aru, miks mõni mees raamatusse sisse on toodud (nt fototõendus ja detailne kirjeldus Edgar Savisaare kokkukukkumisest Pärnu Postimehe arvamuselõunal kõnet pidades).

Raidla enda isik jääb sageli jahedalt kõrvaliseks. Vaid üksikutes lausetes vilksatab autori loomus: „Mulle kui põikpäisele inimesele selline antud lubaduse eiramine ja sellest möödavaatamine ei sobinud” (lk 198); „[---] rahvas armastab tsirkust. Ja kui armastab, siis tuleb talle seda pakkuda” (lk 202); „[---] mõjus selline [edetabeli] süsteem minu vaimule üsna ruineerivalt” (lk 218); „[---] ei ole ma tavaliselt kunagi suvatsenud oma lugude lehes ilmunud variante ülegi lugeda” (lk 265). Ja aeg-ajalt tungivad teksti täiesti teemavälised põiked. Nii satub Raidla Äripäevast 1992 – hopsti! – Eesti Õpilasmalevasse 1975 või jõuab Imre Perli kurikuulsa superandmebaasi juurest (1996) sujuvalt iseenda vägitegudeni aastal 1965. (Kirjutaja eraelu jääb sealjuures täiesti kõrvale. Näiteks kolme lapse olemasolu leiab mainimist ühes kõrvallauses.)

Siidkindaid Raidla ei kannu, pigem poksikindaid. Sageli ütlevad need, kellelt memuaaride kirjutamist küsitakse, et ei saa veel kirjutada, sest need, kellest juttu tuleks teha, on veel elus, ja seetõttu ei tahaks... Raidlal sellist kõhklust ei paista olevat, ta paneb paika nii kolleegid, ajakirjandusjuhid kui ka poliitikud, kellega kokkupuutumine valusalt hinge on jäänud. Kui kirjapandut uudisväärtuste abil vaagida, siis tõusevadki esiplaanile konfliktisus ja prominentsus (nagu ka eesti ajakirjanduses).

Ikka ja jälle tuleb juttu kohtuprotsessidest. (Üllatav, et neid nii palju on olnud! Mõni oli ununenud, mõnest pole kuulnudki.) Mainimisi libiseb Raidla üle meeldivate kolleegide ja räägib pikemalt neist, kellega kanu kitkus, samuti poliitikutest, kes talle ei meeldi (vrd nt Jürgen Ligi ja Urmas Reinsalu). Ta ajab tasakaalu mineviku arved, näiteks trükib tervikuna ümber Delfis ilmunud omaenda loo, millest pidi tagantjärele laskma osa infot maha võtta, et saada Pärnu Postimehe peatoimetaja koht. Ja aegade muutudes muutuvad napimaks ka mälestused. Suurte vastasseisude asemel tulevad nägelused ja kuluaarides kooskõlastamisest kuhjuv sõnapidamatus.

Juba raamatu alapealkiri ütleb, et päevikut pole Raidla pidanud. Toimunu memooreerimisel toetub ta kirjasõnale: ennekõike enda avaldatud tekstidele, lisaks äriregistri, oma tööraamatule, teiste kirjutatud raamatutele. „[L]oen oma toonaseid ridu” (lk 86), „vanu lehti sirvides” (lk 238) jms fraasid vihjavad, kuidas raamat on sündinud. Raidla paistab sirvivat oma arhiivi ning astub mööda enda kirjutatut ja enda kohta kirjutatut, mööda dokumente ja fotosid, valides sealt näiteid, mida nimetab ja loetleb, refereerib ja tsiteerib, mõnikord lahkab pikemalt. Raidla usaldab lugeja võimet nende faktide põhjal ise järeldusi teha. Aga kardetavasti ei teki lugejal märksõnade ja tsitaatide põhjal nii selgeid ja eredaid kujutluspilte nagu autoril endal, kes teab palju avaramat tausta. Mõnigi kord tahaks faktide luie peale rohkem lugude liha ehk pikemat lahtikirjutamist, laiemat tausta ja interpretatsiooni: kuidas, miks, mis me järeldame sest. Raidla justkui juhatab ikka ja jälle teema sisse, tundub, et nüüd kohe tuleb see päris lugu ja intriig. Aga seda ei tule. Meenutaja ei süvene, ta tõttab edasi järgmiste teemade juurde, sest tahab 40-aastase ajakirjanikukarjääri kõik töökohad ja ametid mahutada ühte käepärasesse köitesse. Kontrastiks mee-

nuvad Arno Raagi (1904–1985), võib-olla eesti parima ajakirjaniku-memuaristi kolm mälestustekõidet,² mis räägivad eesti ajakirjandusest 1920. aastatest kuni põgenikelaagriteni Saksamaal pärast Teist maailmasõda. Raag ei püüa registreerida kõike, ta valib ja sünteesib iseloomulikke lugusid, stseene ja tegelasi, tuues kadunud ajakirjanduse loo lugeja silme ette tervikliku lavastusena. Raidla annab faktid ja tegelased ning jätab sünteesimise ja lavastamise lugeja hooleks.

Raamat on hoolikalt toimetatud. Trükivigu ma ei märganud. Lausestusvigu on parasjagu nii vähe, et mõnd leides saab lugeja olla rahul oma tähelepanelikkusega. Toimetamisapsegi võib kahe käe sõrmedel lugeda. Näiteks ajakirjal Tuna ei olnud 2017. aastal aprilli-, mai- ja juuninumbreid (lk 46), sest Tuna on kvartalikiri (ja viidatud artikkel ilmus Tunas 2017, nr 4 – 2018, nr 2). Tiit Pruuli töötas 1989. aastal Edasis, mitte Postimehes (lk 96). Kohati on valed Bonniereri preemia aastaarvud (lk 243, 278–279), kuna lood ilmuvad ühel aastal ja preemia antakse järgmise aasta märtsis. Autorile-toimetajale paistavad olevat võõrad trükindusterminid ja seetõttu lähevad seosed viltu. Ofsettrükk ei eelda arvutite kasutamist, nagu viitab Raidla (lk 102). Väide „trükikoda [läks] tinalaolt ofsetile üle” (lk 87, 102) on nonsens, sest ladumine ja trükkimine on erinevad protsessid.

Millal siis oli ajakirjanduse kuldaeg, mida nimetab Raidla raamatu pealkiri? Autor seda otsesõnu ei ütle, aga vihje annavad raamatu proportsioonid. Kõige rohkem, kõige mitmekülgselt ja detailsemalt (kokku umbes 200 leheküljel) on juttu 1990. aastatest, viimasest 21 aastast kappab ta läbi vähem kui saja leheküljega.

² „Kõuepilvede saatel” (Lund, 1971), „Saatuslikus kolmnurgas” (Lund, 1974), „Läbi varemete” (Lund, 1978). Ilmunud ka 2010. aastal ühes köites Eesti mälu sarjas.

Samas suunas viitab ka meenutuste temaatika. Alguses on rohkem juttu ajakirjandusest. Seejärel kirjutab Raidla rohkem oma lugude peategelastest, omaaegsetest kuulsatest ja kurikuulsatest, nende tegevusest ja saatusest: Robert Lepiksoni metalliäri, Aivar Osa maaäri Viimsis, Mart Helme lahkumine Moskva suursaadiku kohalt, kui nimetada vaid mõnd. Ja lõpuks teeb ta kiirkokkuvõtted viimastesse töökohtadesse asumisest ja sealt minemasaatmisest ning vabakutselise ebakindlast põlvest, ükskõik, kas see vabakutseline kirjutab raamatuid või lugusid ajakirjandusse.

Ja lõpuks omakasu: mida annavad need mälestused ajakirjanduse ajaloo uurijale?

Kindlasti saab Raidla raamatu põhjal kirjutada ajakirjanduse biograafilisse leksikoni ammendava, detailse ja korralikult aastaarvudega varustatud elulooartikli Peeter Raidlast.

Kui aga vaadata, mida ajakirjandusloolased mälestustest otsivad, siis on see eelkõige ajastu vaim: ajakirjaniku igapäevatöö väiksed rutiinid, iseloomulikud (ka anekdootlikud) lood, kõnekad detailid. Just mälestustest saab teada seda, millest ametlik ajalugu ei räägi. Sellist infot raamatu 350 lehekülje peale ikka korjub ja kõige heldem on raamatu algusosa. Näiteks kuidas ETA-s Eesti uudiseid kirjutati: kõigepealt eesti keeles, siis tõlge vene keelde, siis toimetamine ja „toimetamine” (st tsenseerimine) ning lõpuks tagasitõlge eesti keelde. Või kuidas ETA tõlk Jüri Meriste dikteeris meeste tualetis peast järjekordse uudise Nõukogude satelliidi orbiidile lennust (laused olid ju aastakümneid samad, uus oli ainult satelliidi number). Kuidas Äripäevas maksti osa palka rublades, osa dollarites ja osa Rootsi kroonides. Kuidas suured ajalehed ostsid endale kasutamiseks Imre Perli koostatud illegaalse andmebaasi kogu Eesti elanikkonna delikaatsete isikuandmetega mitmest vallast. Kuidas Raidla tootis Äripäeva võrgulehte ühe tööpäeva

jooksul 98 (või oli see 104?) ühikut uudiseid. Need anekdoodid manavad silme ette kolm ajakirjanduslikku ajastut ja lugedes pole kahtlustki, mis millisesse kümnesse kuulub. Samasugust ajastupilti näitavad fotod ja ajaloo seisukohast on alati kahju, et fotodelt paistab nii vähe autentset töökeskkonda (nagu nt lk 128).

Mõistagi loodab ajakirjandusloolane leida fakte selle kohta, mis ajalehtedest-ajakirjadest välja ei paista ja mida ei leia ka arhiivist. Kuidas see või teine väljaanne asutati, kuidas käis kirjutamine-toimetamine jm igapäevatöö, kes olid põhitöötajad ja -suunajad, mida ajakirjanikud ise oma tööst arvasid jne. Faktoloogia osas on Raidla raamat ülirikkalik, lisaks meenutamisele on ta kokku korjanud ja süstematiseerinud tohutu hulga majanduslikku taustainfot. Kõige rohkem pakuvad tema meenutused Äripäeva ja Hommikulehe algusaegadest. Raidla oli sündmuste keskes ning kirjutab neist ühtaegu ülevaatlilikult ja detailselt. Kuidas Äripäev hakkas peatoimetaja Kaupo Pollisinski üllatuseks ühe korra asemel ilmuma kaks korda nädalas (teise lehenumbri tegid Andi Raudbergi ärgitusel hoopis kolm Rahva Hääle ajakirjanikku – öösiti, anonüümselt ja salaja oma leivaisa juures). Kuidas Hommikulehes maksti palka Eesti Kultuuri fondi rahaga ja kuidas seal ümbrikupalga maksmine korraldati. Muu hulgas annab Raidla vastuse küsimusele, mis 30 aastat tagasi Eesti ajakirjandust painas: kes ikkagi olid Hommikulehe esimesed omanikud ja kuidas lehte rahastati.

Muidugi peab lugeja arvestama, et mälestused ei pruugi olla tõde. Tasub näiteks võrrelda Raidla meenutusi Rahva

Hääle erastamisest Toomas Leito omadega raamatus „Tagasivaated” (2020). Kas ja kus on tõde, peab igauks ise kaaluma. Eesti Erastamisagentuuri vastavaid toimikuid saab lugeda 30 aastat pärast asjaosaliste surma või 110 aastat pärast asjaosaliste sündi...

Lisaks tõstab memuaaride tähtsust ka arhiivide kõhnus viimaste aastakümnete ajakirjanduse alal. Nõukogude ajal töötasid kirjastustes ja suuremates ajalehtedes arhivaarid, kes toimetuste tegevuse kohta riiklikult nõutud andmeid talletasid ja kindla aja järel keskarhiividesse üle andsid. (Muuseas annavad toonased annaalid vastuse ka Raidla küsimusele, kui suur küll võis olla tema sissetulek Rahva Hääles aastal 1991: palk ja preemiad on kirjas Rahva Hääle käskkirjades Rahvusarhiivi säilikus ERAF.9104.28.4, honorariumad saab kokku liita Rahva Hääle honoreerimiskesemlaridest, mis on talle Eesti Kirjandusmuuseumis.) Selline arhiivimissüsteem kadus koos vabaduse tulekuga. Eraomanduses ajalehtedel-ajakirjadel ei ole kohustust oma ajalugu alles hoida ja arhiividesse jõuavadki vaid väljaannete kokkupuuted riigiga (ettevõtte registreerimistoimik, väljaandega seotud kohtuprotsesside toimikud). Ei ole ka kuulnud, et üheski Eesti ajakirjandusväljandes oleks oma ajaloo jäädvustamiseks ametis mõni spetsiaalne inimene, nagu näiteks Helsingin Sanomates, millel on oma muuseum ja mis on kadedaks tegeva järjepidevusega avaldanud raamatuid oma 133-aastasest ajaloost.

ROOSMARI KURVITS